

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Герасименко Олени Михайлівни на тему

«Ризик-орієнтоване управління в системі економічної безпеки

підприємства», що подана у спеціалізовану вчену раду Д 26.130.01

у Вищому навчальному закладі «Університет економіки та права «КРОК»

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю

21.04.02 - економічна безпека суб'єктів господарської діяльності

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами

і темами

Будь-яка компанія або організація працюють в умовах невизначеності та нерозривно пов'язані з поняттям ризику. Компанія з ризиками зустрічається на всіх етапах свого життєвого циклу, в кожному проєкті, що реалізується. Усі види діяльності (операційна, інвестиційна чи фінансова) завжди супроводжуються ризиками.

Саме тому управління ризиками компанії є таким важливим напрямом менеджменту особливо в кризових умовах, коли деструктивний вплив будь-якого ризику може призвести до банкрутства та ліквідації компанії. Якщо з методами роботи з ризиками та способами управління ними є певна визначеність, то універсального підходу до ризик-орієнтованого управління з метою забезпечення економічної безпеки на разі не існує.

В останній час у великих компаніях топ-менеджмент починає створювати окрему систему управління ризиками. Одним із її завдань є забезпечення економічної безпеки. Ця тенденція набуває з кожним роком все більшої популярності, а відповідно постає нагальна потреба у розробці дієвих підходів до ризик-орієнтованого управління. Беззаперечною умовою ефективного функціонування господарюючого суб'єкта є побудова системи ризик-менеджменту у межах системи управління економічною безпекою. Зарубіжні підприємства вже давно мають у своїй організаційній структурі таку складову,

адже проведення ґрунтового аналізу, ідентифікації та оцінки ризиків необхідні для прийняття стратегічних рішень, ефективного ведення інноваційної та інвестиційної діяльності, тощо.

Актуальність теми підтверджується виконанням дисертаційної роботи у відповідності з планом науково-дослідних робіт Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Так, Герасименко О.М. визначено та охарактеризовано основані тенденції управління ризиками для сучасних компаній на основі міжнародних стандартів з управління ризиками під час роботи над темою «Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України» (номер державної реєстрації 0117U000578); розглянуто сучасний інструментарій управління ризиками на підприємствах харчової промисловості з використанням міжнародних стандартів, а також запропоновано підходи щодо попередження ризиків у процесі розробки теми «Організаційно-економічні рішення та інноваційні моделі підвищення якості й безпечності продукції тваринництва в Україні», (номер державної реєстрації 0118U003863) та обґрунтовано необхідність впровадження ризик-орієнтованого управління у систему економічної безпеки підприємства під час роботи за темою «Парадигми управління системами і процесами для забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях» (номер державної реєстрації 0120U100615).

З огляду на важливість наукової проблеми, вирішення якої пропонується у дисертаційній роботі, та недостатнє науково-методичне забезпечення процесу ризик-орієнтованого управління в системі економічної безпеки підприємства, тема представленої на захист дисертації має теоретичну, методологічну та практичну цінність. Вона повністю відповідає паспорту спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Детальне ознайомлення з текстом дисертації Герасименко О.М. дає підстави стверджувати, що підхід дисертантки до розробки теоретико-методологічних засад, науково-методичних підходів щодо ризик-орієнтованого управління у системі економічної безпеки фінансових установ і надання науково-практичних рекомендацій щодо обґрунтування управлінських рішень із урахуванням результатів оцінювання рівня ризиків та стану економічної безпеки, відзначається фундаментальністю та високим рівнем обґрунтованості. Варто відзначити досить вдалу структуру роботи, логічність викладу матеріалу, якісне оформлення використаного у дослідженні наукового апарату.

Обґрунтованість і достовірність основних наукових положень дисертації, одержаних результатів, висновків і рекомендацій підтверджується використанням загальнонаукових, теоретичних і спеціальних методів дослідження, зокрема: методу теоретичного узагальнення, монографічного і порівняльного методів, методів індукції і дедукції; методів структурно-логічного та семантичного аналізу, методу порівняння, методу аналізу, методу синтезу; системного підходу, методу Дельфі, методу Fishbone diagram, методу «краватка-метелик», методу НАССР; методу експертних оцінок; графічного методу, кількісних методів, у тому числі, методів економічного аналізу та статистичного аналізу, методу теорії моделювання.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій ґрунтується на докладному вивченні та аналізі аналітичних та інформаційних матеріалів нормативно-правових актів України, наукових публікаціях вітчизняних і зарубіжних учених, інформаційно-аналітичних і статистичних матеріалах. Коректність посилань на літературні джерела дозволяє відокремити наукові здобутки автора від наукових напрацювань інших вчених. Виклад теоретичного матеріалу підкріплений аналізом фактичних даних, графічним матеріалом, власними розрахунками, посиланнями на положення чинного законодавства.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні результати, що мають вагому наукову новизну:

1) авторкою розроблено методику ризик-орієнтованого оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, яка полягає у комплексній діагностиці рівня економічної безпеки на основі попередньої ґрунтовної якісної та кількісної оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства, інструментарію ідентифікації, аналізу й оцінки ризиків, та поєднує математичний апарат із використанням експертної оцінки для визначення ключових індикаторів ризику для економічної безпеки (розділ 5, п.5.2 дисертації);

2) запропоновано застосування чотирьох напрямів аналітичної роботи із використанням даних анкетного опитування експертів-респондентів – ідентифікації активів, ідентифікації джерел ризику, ідентифікації ризикових подій та ідентифікації існуючих заходів контролю, за результатами проведення яких було визначено п'ять сфер формування ризиків і встановлено притаманні для різних видів підприємств ризику у межах кожної сфери – макроекономічні ризику, виробничо-технологічні ризику, кадрові ризику, фінансово-економічні ризику, управлінські ризику (розділ 3, пп. 3.2 дисертації);

3) осучаснено науково-методичний підхід до управління ризиками на підприємстві, який відрізняється використанням оновленої карти ризиків як документу, що містить класифікатор ризиків, матрицю ризиків та іншу інформацію, для проведення ранжування ризиків з використанням удосконаленої декомпозиції ERM – інструменту (Enterprise Risk Management), що враховує особливості вітчизняної практики управління ризиками (розділ 4, пп.4.2 дисертації);

4) оновлено теоретичні засади функціонування системи економічної безпеки підприємства в умовах інформаційної економіки, що відрізняються розширенням теоретико-методологічного підґрунтя забезпечення економічної безпеки підприємства, за рахунок доповнення положень концепцій класичного управління безпекою підприємства (розділ 1, пп.1.1 дисертації);

5) модернізовано науково-практичні підходи щодо визначення напрямів використання зарубіжного досвіду стандартизації управління ризиками у забезпеченні економічної безпеки вітчизняних підприємств (розділ 2, пп.2.1 дисертації);

б) доповнено науково-методичні підходи до оцінювання ризиків у процесі забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств шляхом пропозиції проходження трьох етапів оцінювання, які передбачають: визначення ризиковості активів/пасивів для економічної безпеки підприємства, визначення пріоритетності ризиків для стану економічної безпеки підприємства, ідентифікацію ризиків для економічної безпеки підприємства з наступним виділення трьох основних ризиків із їх переліку за допомогою експертної оцінки (розділ 3, пп. 3.3 дисертації);

7) розширено науково-практичні підходи щодо визначення стратегічних перспектив підприємства за результатами ефективного управління ризиками в системі економічної безпеки (розділ 5, пп.5.3 дисертації).

Всі елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість і рівень обґрунтованості відповідають нормативним вимогам до докторських дисертацій, у них чітко зазначено, чим саме отримані положення відрізняються від вже відомих, а також вказано, які саме результати можна одержати при використанні положень наукової новизни.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

За логікою викладу матеріалу, змістом і наповненням дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Авторкою проаналізовано значний обсяг інформаційних джерел, виконані завдання дослідження, сформульовані чіткі висновки до кожного з розділів і загальні висновки. Структурно робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Дисертаційна робота викладена на 667 сторінках. Обсяг основного тексту становить 378 сторінок, 17 додатків займають 210 сторінок, список

використаних джерел налічує 312 найменувань. Матеріали дисертації містять 43 таблиці і 72 рисунки, з яких 21 – займає усю площу сторінки.

У **вступі** авторкою обґрунтовано вибір теми дисертаційної роботи, сформульовано мету та основні задачі дослідження, визначено його об'єкт, предмет, методи, конкретизовано положення наукової новизни та практичне значення отриманих результатів, наведено дані щодо їх апробації і впровадження на прикладному рівні.

У **першому розділі** дисертації розкрито теоретико-методологічні засади функціонування системи економічної безпеки підприємства на основі ризик-орієнтованого управління (с.42-105). Деталізовано підходи до формування складових елементів системи економічної безпеки (с.54), продемонстровано співвіднесення основних понять ризик-менеджменту (с.59), прослідковано реалізацію ланцюга «ризик – небезпека – загроза» (с.71), визначено співвідношення ризиків і загроз для життєво важливих інтересів підприємства (с.75), визначено складові відмінності понять «небезпека» та «загроза» (с.78), запропоновані авторські дефініції невизначеності, ризику, загрози та небезпеки (с.81-82), надано порівняльну характеристику складових системи економічної безпеки суб'єкта господарювання (с.89), визначено рівні забезпечення системи економічної безпеки (с.94), конкретизовано елементи системи економічної безпеки суб'єкта господарювання з позиції процесу ризик-менеджменту (с.101).

У **другому розділі** дисертації визначені методологічні підходи до оцінювання впливу ризиків на функціонування системи економічної безпеки підприємства (с.106-178), зокрема, унаочнено процес ризик-менеджменту згідно стандарту FERMA (с.108), досліджено історію розвитку стандарту COSO (с.111), систематизовано міжнародні галузеві стандарти управління ризиками (с.119), конкретизовано процес управління ризиком згідно стандарту AS/NZS 4360:2004 (с.127), запропоновано алгоритм управління ризиками на підприємствах України (с.137), досліджено застосовність підходів до оцінки ризиків (с.151), систематизовано методи ідентифікації ризиків і програмні продукти для їх обробки (с.156), запропоновано варіант організації та реалізації

прогресивного управління ризиками для забезпечення економічної безпеки підприємства (с.162), надано рекомендації для успішної інтеграції/роботи управління ризиками з метою досягнення високого рівня економічної безпеки (с.171).

У *третьому розділі* дисертації проведено діагностику стану та перспектив впровадження ризик-орієнтованого управління на вітчизняних підприємствах (с.179-252). Виявлено перешкоди на шляху ефективного управління ризиками на підприємстві (с.200), визначено види шахрайства, із якими стикнулись компанії в Україні (с.203), встановлено фактори виникнення шахрайства у вітчизняних компаніях (с.204), проведено SWOT-аналіз систем економічної безпеки вітчизняних підприємств (с.208), виявлено потенційні ризики підприємства, прив'язані до статей форми №1 Звіт про фінансовий стан «Баланс» (с.242-243), запропоновані критерії оцінки ризиків (с.246), встановлені рівні економічної безпеки підприємств без врахування складової ризик-орієнтованого управління на основі фінансово-господарської аналітики (с.249).

У *четвертому розділі* дисертації розроблена концепція управління ризиками у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства (с.253-335). Запропоновано різні варіанти підпорядкування ризик-менеджера (с.263), представлено блок-схему управління ризиками із застосуванням міжнародних стандартів (с.267), визначено елементи ризик-орієнтованого управління у системі економічної безпеки підприємства (с.269), визначено вимоги до процесів управління ризиками для підприємства (с.272), узагальнено концептуальні засади ризик-орієнтованого управління у системі економічної безпеки підприємства (с.281), запропоновано авторську форму реєстру ризиків (с.286), авторський підхід до побудови карти ризиків (с.298), визначено рівні зрілості системи управління ризиками (с.311)

У *п'ятому розділі* дисертації досліджуються функціонування та розвиток системи економічної безпеки підприємства при ризик-орієнтованому управлінні (с.336-412). Представлено карту впливу світових тенденцій на

глобальні ризики (с.337), запропоновано декомпозицію забезпечення економічної безпеки підприємств при ризик-орієнтованому управлінні (с.349), візуалізовано вербальну модель ризик-орієнтованого управління у процесі забезпечення економічної безпеки (с.354), представлено схему оцінки ризиків у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства за ризик-орієнтованого управління (с.359), запропоновано модель ризик-орієнтованого управління у процесі забезпечення економічної безпеки (с.364), презентовано методика оцінювання рівня впливу ризику на економічну безпеку підприємства (с.370), запропоновано шкалу оцінювання рівня ризику для активів і пасивів підприємств та економічної безпеки в цілому (с.373), дано оцінку рівня економічної безпеки п'ятнадцяти підприємств відповідно до впливу ризиків на їх діяльність (с.392), визначено напрями покращення показників ЕВІТДА за рахунок управління ризиками (с.395), запропоновано заходи підвищення ефективності інтеграції ризик-орієнтованого управління (с.407).

У **висновках** сформульовано та лаконічно представлено основні результати виконаних наукових досліджень.

До **додатків** включено допоміжний матеріал, який було використано або сформовано у процесі дослідження, зокрема таблиці допоміжних даних; анкети опитувань і результати емпіричних досліджень; документи, що підтверджують впровадження результатів дослідження, розрахунки, допоміжні ілюстрації; досліджений фактичний матеріал.

Отже, дисертація є завершеним науково-теоретичним дослідженням, що відповідає паспорту спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації у наукових фахових виданнях та інших публікаціях

Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація матеріалів дисертаційного дослідження, характер статей дисертантки, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень,

повною мірою розкривають пропонувані шляхи вирішення наукової проблеми, що полягала у забезпеченні економічної безпеки підприємства в умовах зростання та підвищення мінливості ризиків господарювання шляхом застосування ризик-орієнтованого управління на підставі розробки концептуальних, методологічних і прикладних компонентів. Загалом дисертація пройшла належну апробацію; вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Публікації підтверджують, що наукові і практичні результати проведеного дослідження одержані автором самостійно і оприлюднені до захисту дисертації. Кількість публікацій є достатньою для висвітлення результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук відповідно до існуючих вимог.

Значущість результатів дисертаційного дослідження для науки і практики, рекомендації щодо їх подальшого використання

Отримані в процесі написання дисертаційної роботи результати мають наукове та практичне значення, і були використані у діяльності:

- Управління захисту економіки в Черкаській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України під час інформаційної, консультаційної та роз'яснювальної роботи з керівниками підприємств, які провадять свою підприємницьку діяльність (довідка № 5181/39/122/03/29-2019 від 13.06.2019 р.);

- Департаментом регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації у процесі розробки проєктів стратегії забезпечення територіальної економічної безпеки та розвитку підприємництва на території області (довідка № 336/04-01-14 від 08.10.2019 р.).

- ПрАТ «Торгівельно-промисловий консорціум «ЮНІКОМ» (довідка № 50234-591 від 14.05.2019) – для розширення базової номенклатури ризиків підприємства та створення окремого структурного підрозділу з управління ризиками;

- ПАТ «АТЛАНТИК СІ ФУД» – для оптимізації системи економічної безпеки з використанням міжнародних стандартів ризик-менеджменту (довідка № 29/2 від 12.02.2018 р. ATLANTIK SEA FOOD SA.);

- АТ «Гідросила» (довідка № 1127 від 20.05.2019 р.) – для інтеграції ризик-орієнтованого управління у систему економічної безпеки підприємства;

- ТОВ «АЙМАКС-АВТО» (довідка № 54 від 11.06.2019 р.) – для розробки стратегічних орієнтирів ризик-орієнтованого управління компанією з використанням сучасного інструментарію ризик-менеджменту;

- ТОВ «ТРАК-БАС» – для модернізації управління ризиками у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства (довідка № 12/06-12 від 12.06.2019 р.);

- страховою компанією «КНЯЖА» – для ідентифікації, аналізу та оцінки дестабілізуючих факторів (довідка № 369 від 3.06.2019 р.);

- Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького (довідка № 54/04 від 3.03.2020 р.) та ПВНЗ Університет економіки та права «КРОК» (довідка № 71/13 від 12.03.2020 р.) – для розширення змісту освітніх компонент підготовки фахівців з менеджменту під час викладання студентам ряду дисциплін професійного спрямування.

Дискусійні положення та зауваження до роботи

Аналіз дисертації демонструє, що деякі аспекти роботи потребують подальшого дослідження, а певні положення роботи є дискусійними.

По-перше, на с.88 дисертації авторкою узагальнено та систематизовано інституційні установи різного рівня формування системи економічної безпеки. Варто відмітити, що усі перераховані структури чинять зовнішній вплив на діяльність підприємств, а тому доцільно було окремо розглянути суб'єктів внутрішнього впливу на формування та функціонування системи економічної безпеки господарських структур, а також конкретизувати функції і вектори впливу інституцій бізнесу та підприємництва, інституцій інновацій, фінансових інституцій, інституцій контрактиції, інституцій влади, законотворчості, права та

інституції інформації на ризик-орієнтоване управління у системі економічної безпеки бізнес-структур.

По-друге, запропонований алгоритм управління ризиками на підприємствах України (с.137) мав би містити різні альтернативи щодо фінального результату такого управління (наприклад, досягнення високого рівня безпеки – «так» – продовжуємо роботу з управління ризиками за планом, «ні» – повертаємось до попереднього етапу та вносимо корективи в управлінський механізм).

По-третьє, у змістовому наповненні третього розділу дисертації, у підрозділі 3.1 (с.179-208), варто було б більше уваги приділити макроекономічним тенденціям розвитку України у останні 5-10 років, адже саме вони формують підґрунтя для появи та інтенсифікації зовнішніх ризиків для систем економічної безпеки підприємств. Водночас, підрозділ 3.2, присвячений виявленню, ідентифікації та систематизації ризиків на окремих вітчизняних підприємствах (с.209-240), доцільно було б завершити підсумковим порівняльним аналізом виявлених ризиків в системах економічної безпеки підприємств, що слугували об'єктами дослідження, а також співставленням заходів і інструментів, які використовуються керівництвом цих бізнес-структур для управління ризиками (отримані результати раціонально було б представити у табличній формі).

По-четверте, пропонуючи схему прийнятності ризику (с.305 дисертації) авторка виділяє неприйнятну зону ризику, зону толерантності, широко прийнятну зону, зону незначного ризику, тощо, водночас, доцільно було б конкретизувати, які особливості має ризик-орієнтоване управління у кожній із названих зон і які інструменти роботи з ризиками пропонуються для успішного забезпечення переходу підприємства з однієї зони у іншу, більш «прийнятну» для ефективної фінансово-господарської діяльності.

По-п'яте, потребує додаткового обґрунтування обрання авторкою такої шкали оцінювання значення $ROMI_{es}$ та присвоєння їм відповідної якісної характеристики рівня економічної безпеки, за якої інтервал у 0-10 балів

оцінюється як максимальний рівень безпеки, інтервал у 19-20 балів як оптимальний рівень безпеки, інтервал у 21-29 балів як високий рівень безпеки, інтервал у 30-39 балів як нормальний рівень безпеки, інтервал у 40-49 балів як помірний рівень безпеки, інтервал у 50-59 балів як допустимий рівень безпеки, інтервал у 60-69 балів як загрозовий рівень безпеки, інтервал у 70-79 балів як критичний рівень безпеки, інтервал у 80-89 балів як мінімальний рівень безпеки, інтервал у 90-100 балів як катастрофічний рівень безпеки (с.364, с.391). Виникає питання доцільності виокремлення такої кількості інтервалів при використанні пропонованого методичного підходу на практиці.

По-шосте, авторкою проведено ґрунтовне та комплексне оцінювання рівня економічної безпеки підприємств відповідно до впливу ризиків на їх діяльність (с.385-392), однак, завершити аналіз варто було б набором ризико орієнтованих управлінських рішень, спрямованих на збереження досягнутого суб'єктом господарювання рівня економічної безпеки або на його підвищення, а у ідеалі – прогнозом, як прийняття того чи іншого рішення щодо управління ризиком вплине у перспективі на стан системи економічної безпеки конкретних підприємств.

Однак, зазначені зауваження та побажання не зменшують рівень наукової і практичної цінності дослідження Герасименко О.М. і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

В авторефераті дисертації розкрито актуальність обраної теми, наукову новизну розробок, висновки та рекомендації автора. Він є ідентичним дисертації за структурою та змістом, та не містить інформації, яка відсутня у дисертаційній роботі.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація є науковою працею, яка оформлена належним чином. У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особистості наукового

стилю мовлення. Мова дисертації лаконічна, коректна та зрозуміла. Чітку логічну структурованість роботи забезпечують відповідні висновки й узагальнення. Дисертація відповідає нормам і правилам Міністерства освіти і науки України, є завершеною науково-дослідною роботою, яка характеризується належним науково-методологічним рівнем. Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Положення і результати кандидатської дисертації під час проведення дослідження і оформлення його результатів не використовувалися.

Загальний висновок

На основі вивчення дисертаційної роботи та наукових праць здобувача, опублікованих у межах тематики дисертації, можна зробити наступні висновки щодо дослідження, яке представлено на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, є науково обґрунтованими та підтвердженими відповідними розрахунками. Дисертація Герасименко О.М. є завершеним дослідженням, в якому вирішено важливу наукову проблему, яка полягала у забезпеченні економічної безпеки підприємства в умовах зростання та підвищення мінливості ризиків господарювання шляхом застосування ризик-орієнтованого управління на підставі розробки концептуальних, методологічних і прикладних компонентів. Авторкою виконані вимоги, що ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Дисертаційна робота є одноосібною науковою працею, в якій відображено авторську методику управління системою економічної безпеки підприємства за ризик-орієнтованого підходу.

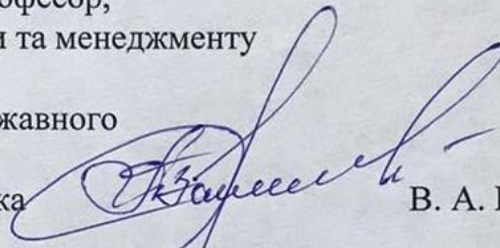
Тематика дисертаційної роботи, її науково-прикладні результати та висновки відповідають паспорту спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

За змістом та оформленням дисертаційна робота «Ризик-орієнтоване управління в системі економічної безпеки підприємства» у повній мірі відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій у пунктах 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року зі змінами і доповненнями, а її авторка, Герасименко Олена Михайлівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та менеджменту
освіти

Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

В. А. Панченко

Лігнине В. А. Панченко

Меченій секретар С. О. Меченій

завідувач
С. В. Меченій